

*Тетяна Ісаєва
м. Харків, Україна*

ШЛЯХИ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВНЗ

Досвід багатьох країн світу свідчить, що при досягненні 40% присутності жінок на рівні прийняття рішень посилюється соціальна орієнтація державної політики, знижується рівень корупції, що сприяє демократизації всього суспільства, покращенню соціально-економічного рівня розвитку країни та якості життя, досягненню миру та безпеки.

З моменту створення ООН (1945 р.) 200 країн-членів прийняли більш ніж 500 конвенцій, угод та норм, серед них більш ніж 100 спрямовані на досягнення рівності за ознакою статі.

В низці цих документів особливе місце займає Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, яку було затверджено у вересні 2000 р. на Саміті Тисячоліття в Нью-Йорку.

Україна підписала «Декларацію тисячоліття» ООН та адаптувала цей документ з урахуванням особливостей національного розвитку, взявши на себе зобов'язання досягти Цілей Тисячоліття в галузі розвитку в період до 2015 року за шістьма напрямками, одним з яких є забезпечення гендерної рівності.

Таким чином, Україна визнала забезпечення гендерної рівності пріоритетом державної політики.

Після Самміту Тисячоліття (2000 р.) в Україні прийнято низку документів, що регламентують сферу забезпечення гендерної рівності та протидії насильству в сім'ї, а 8 вересня 2005 р. (після шести років активного лобювання з боку жіночої громадськості) Верховною Радою України прийнято Закон України № 2866-15 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», який набув чинності з 1 січня 2006 року. З цього часу задля усунення всіх проявів гендерної дискримінації та досягнення гендерної рівності в Україні впроваджується державна гендерна політика, метою якої є встановлення гендерної рівності у всіх сферах та на всіх рівнях українського суспільства.

«Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства».

Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків», ст. 1 [1].

Впровадження принципу гендерної рівності у всі сфери життєдіяльності, в тому числі, в освіту є невід'ємним компонентом побудови сучасного демократичного толерантного суспільства. «Сучасне розуміння педагогіки як системи взаємопов'язаного педагогічного впливу, впливу та взаємовпливу в межах суб'єкт-суб'єктних відносин педагогічного процесу та соціалізації особистості потребує перегляду самого поняття виховання з гендерних позицій гендерного підходу, який передбачає гармонізацію статево-рольової взаємодії на основі егалітаризму як принципу рівних прав та можливостей особистості незалежно від статі», – писала в статті «Гендерна освіта й педагогіка» видатна гендерна дослідниця Людмила Смоляр [8, с. 493]. «Гендерний підхід має розкрити та проаналізувати наявні відмінності в освіті між хлопчиками та дівчатками, проблеми упереджень в змісті шкільної програми, гендерний дисбаланс в системі освіти в цілому. Для цього необхідна подальша інтеграція гендерних досліджень у систему вищої освіти України, розвиток гендерно-збалансованих навчальних планів шляхом введення нових знань про жінок у традиційні соціальні та гуманітарні дисципліни, що потребує змін в ідеології вищої освіти в країні [8, с. 500].

Але ці підходи не тільки не впроваджуються у навчально-виховний процес системно, а й часто викликають опір на всіх рівнях та на усіх ланках системи освіти взагалі, що викликано відсутністю інституалізації системи гендерної освіти. Сьогодні впровадження гендерного компоненту в систему освіти взагалі, а зокрема вищої відбувається спорадично, в більшості своїй в закладах соціально-гуманітарного профілю завдяки діяльності та ентузіазму окремих викладачок та викладачів, ініціативі громадських організацій за підтримки міжнародних організацій та фондів. В технічних ВНЗ ці підходи майже не використовуються.

Наслідком цього процесу є фемінізація таких сфер як освіта, медицина, соціальна сфера, бухгалтерський облік та маскулінізація органів влади, воєнної справи, правоохоронних органів, технічних професій та сфери інформаційних технологій. В сучасних умовах технічного та інформаційного прогресу, підвищення рівня доступності усіх сфер соціальної самореалізації людини незалежно від статі, орієнтація на традиційні «жіночі» та «чоловічі» ролі та відповідні професії гальмує розвиток особистості, не дає людині реалізувати власний потенціал.

Ситуація, що склалася у системі освіти, і зокрема у вищій школі, пояснюється недостатнім рівнем поінформованості та упередженого ставлення щодо гендерних питань педагогів та управлінців, які працюють та приймають рішення у системі освіти. У більшості з них ідеї та принципи гендерної

рівності не сприймаються як питання загальних прав людини, а асоціюються та обмежуються окремими проблемними гендерними питаннями (насильство в сім'ї, відстоювання прав жінок та прав сексуальних меншин тощо).

Гендерний підхід в педагогіці є новим методологічним інструментом аналізу й проектування особистісних змін, що ґрунтується на врахуванні «фактору статі» в змісті освіти та характері міжособистісної взаємодії «викладач – студентська аудиторія».

За оцінкою гендерних експертів проблема впровадження гендерного підходу у систему сучасної освіти, зокрема вищої, є на сьогодні однією з найменш розроблених у вітчизняній практиці [5, с. 9], але в той же час у даній сфері отримані певні результати [3, с. 326]:

- вдосконалено чинний термінологічний апарат гендерної освіти через запровадження в науковий обіг поняття «гендерна компетентність»;

- законодавство, що регулює сферу вищої освіти, є гендерно нейтральним, тобто воно не підкреслює різні фізичні та соціальні характеристики обох статей. Однак нормативно-правова база системи освіти потребує переходу від гендерно-нейтральної до гендерно-чутливої моделі з урахуванням рекомендацій експертів;

- долучення гендерного підходу до забезпечення студентів належними умовами для навчання має враховувати комплекс заходів, а саме: корекцію змісту навчальних програм та навчальних курсів, створення належних умов організації навчально-виховного процесу, підготовку гендерно позитивних кадрів;

- розпочато упровадження гендерних підходів у навчальні програми дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки національної освіти;

- базовими курсами для впровадження гендерних підходів у систему вищої освіти є загальні нормативні курси дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки, оскільки саме вони є основою підготовки не лише спеціаліста, а й узагалі людини з вищою освітою. Інтеграція гендерного компонента в нормативні навчальні курси не виключає інтеграцію гендерного компонента в інші навчальні курси, а також запровадження окремих суто гендерних курсів.

У розділі III «Рекомендації щодо вдосконалення гендерних підходів у навчальні програми гуманітарної та соціально-економічної підготовки вищої освіти» видання «Гендерні стандарти сучасної освіти», Ч. 1 колективом авторів надається рекомендація доповнення стандартів вищої освіти з урахуванням проблеми перевантаженості навчальних програм змістовими модулями за скорочення кількості виділених для їх вивчення кредитів шляхом:

- органічного включання гендерних аспектів до змісту нормативних та вибіркових навчальних курсів;
- долучення окремих тем гендерної проблематики до нормативних курсів соціально-гуманітарного циклу;
- уведення гендерного компоненту до контексту викладу окремих тем означених курсів;
- уведення окремих гендерних курсів (за професійним спрямуванням) до варіативної частини навчальних планів;
- надання можливості студентам та студенткам обирати спецкурсів гендерного спрямування;
- розширення гендерної тематики наукової роботи студентів (навчальні проекти, доповіді, наукові статті, курсові та дипломні роботи);
- урахування гендерних особливостей студентської аудиторії під час підготовки навчальних занять;
- унесення гендерної проблематики до переліку виховних заходів вищої школи [3, с. 287].

Метою гендерного навчання та виховання студентської молоді є формування розуміння сутності норм та установок взаємодії статей на засадах гендерної рівності та партнерства та потреби керуватися ними в усіх сферах життєдіяльності. В той же час, сучасний педагог має бути гендерно-компетентним, що вже давно стало професійною нормою педагогів в демократичних країнах.

Координувати діяльність у цьому напрямі, надавати інформаційно-методичну підтримку у вирішенні цих задач у ВНЗ може Центр гендерної освіти (ЦГО) вищого навчального закладу.

Центр гендерної освіти (Гендерний центр) ВНЗ – інституція, що створюється задля надання методичної та науково-практичної підтримки викладацькому складу та студентській молоді ВНЗ щодо впровадження у навчально-виховний процес гендерних підходів та ідей гендерної рівності шляхом організації науково-дослідної роботи, виховних заходів для забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації всіх форм дискримінації, запобігання насильству у всіх сферах життя суспільства та протидія торгівлі людьми

У 2011 р. у Харківській області за ініціативи Обласного гендерного ресурсного центру у партнерстві із Фондом імені Фрідріха Еберта, представництво в Україні та підтримки Департаменту у справах сім'ї, молоді та спорту ХОДА почав реалізовуватися проект «Створення центру гендерної освіти ВНЗ – крок на шляху впровадження гендерних підходів в систему вищої освіти».

Завдяки спільній співпраці та взаємодії впродовж було проведено декілька інформаційно-просвітницьких заходів щодо створення та діяльності Центрів гендерної освіти у ВНЗ, в результаті яких було створено Мережу центрів гендерної освіти ВНЗ м. Харкова, до якої з січня 2012 р. доєдналися гендерні центри ВНЗ інших міст України: Тернополя, Дніпропетровська, Маріуполя, Житомира, Ужгорода.

На кінець 2012 р. Всеукраїнська мережа центрів гендерної освіти на раховувала центри та кафедри 18 ВНЗ різних міст України <http://gendercenter.net.ua/index.php/aboutus>.

Цими центрами впродовж 2011–2012 рр. спільно було розроблено низку документів щодо створення та діяльності центру гендерної освіти, як базису для впровадження гендерних підходів у систему діяльності вишу:

- алгоритм створення ЦГО;
- моделі ЦГО у виші;
- типові Положення про Центр гендерної освіти, що може бути використано при створенні ЦГО з урахуванням особливості ВНЗ;
- концепція діяльності Всеукраїнської мережі;
- загальна «скарбничка», в яку увійшли авторські проекти гендерних центрів різних ВНЗ www.gendercenter.net.ua.

В процесі розробки програма пілотного навчального модуля «Основи знань про гендер» до курсу «Введення до спеціальності» та рекомендації щодо його впровадження в освітній процес та Концепція гендерно-чутливого ВНЗ з обґрунтуванням індикаторів, за якими можна вимірювати індекс гендерної чутливості освітнього закладу.

Для Всеукраїнської мережі волонтерами ЦГО ХНУРЕ створено спільний сайт <http://gendercenter.net.ua>, видається гендерний он-лайн журнал «Ми» <http://gendercenter.net.ua/index.php/library>, у партнерстві із Фондом імені Фрідріха Еберта, представництво в Україні регулярно проводяться навчання та інформаційно-просвітницькі заходи <http://gendercenter.net.ua/index.php/news>.

Список членів Мережі – відкритий. До неї можуть залучитися існуючі та новостворені центри, що поділяють мету Мережі, напрями діяльності та завдання.

Координує діяльність мережі Харківський обласний гендерний ресурсний центр.

У спільній скарбничці мережі зібрані нароби центрів:

1. *Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, кафедра педагогіки та гендерної рівності.*

Інтегрований курс для студентів II–IV курсів педагогічних спеціальностей «Гендерна освіта: теорія та практика».

Курси: «Гендерна педагогіка», «Історія гендерної педагогіки», «Психологія статі», «Гендерна психологія», «Гендерні аспекти дошлюбної підготовки молоді», «Підготовка молоді до сімейного життя».

2. *Запорізький національний університет, факультет соціальної педагогіки та психології.*

Дистанційний навчальний курс для студентів II курсу «Теоретико-методичні засади гендерної освіти».

3. *Маріупольський державний університет, Центр гендерних досліджень і освіти.*

Спецкурси: «Гендерна безпека», «Гендерна політика в міжнародних відносинах», «Гендерна освіта в сім'ї та в дошкільних учбових закладах», «Проблеми гендерної освіти».

4. *Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Центр гендерної освіти.*

Курс «Гендерні аспекти в освіті та науці».

5. *Харківська гуманітарно-педагогічна академія, Центр гендерної освіти.*

Курси: «Методика гендерної освіти», «Основи соціально-педагогічної діяльності з вирішення гендерних проблем в Україні», «Методика проведення уроків гендерної рівності».

6. *Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Гендерний центр.*

Курс «Гендерна лінгвістика».

7. *Харківський національний університет радіоелектроніки, Центр гендерної освіти.*

Курс «Гендерна психологія». Гендерний компонент у курсах «Філософія», «Філософські проблеми інформаційного суспільства», «Політичні проблеми сучасного суспільства».

8. *Харківський національний університет внутрішніх справ, Центр гендерної освіти.*

Курс «Гендерна психологія». Гендерний компонент у курсі «Психологія управління».

9. *Харківський національний університет сільського господарства імені П. Василенка, Центр гендерної освіти.*

Гендерний компонент у курсі «Основи психології та педагогіки», «Соціологія», «Філософія людського спілкування».

10. *Харківський національний університет архітектури та будівництва, Центр гендерної освіти.*

Гендерний компонент у курсах «Історія України», «Історія української культури», «Політологія», «Україна в сучасному світі», «Історія університету».

У 2011 р. Українським Центром гендерної освіти при НТУУ «КПІ» за підтримки Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні ЄС-ПРООН було розроблено Програмне забезпечення для оцінювання знань з гендерних модулів відповідно до системи ECTS. <http://gender.at.ua/load/10-1-0-154>.

Співробітницями центрів розроблені авторські методики виховних заходів:

- Спортивне гендерне орієнтування як метод гендерної просвіти: авторська розробка Закарпатського обласного Центру гендерної освіти при Ужгородському національному університеті.

- «Студентський лелека. Ініціатива «Університет, дружній до сім'ї»: авторська розробка Гендерного ресурсного центру Сумського державного університету.

- Школа гендерного волонтерства: авторська розробка Центру гендерної освіти Харківської гуманітарно-педагогічної академії.

- Гендерний кінозал: авторська розробка Центру гендерної освіти Харківського національного університету внутрішніх справ.

- «Гендерні студії для студенток та студентів-іноземців, які навчаються в Україні»: авторська розробка Центру гендерної освіти Харківського національного університету радіоелектроніки.

На допомогу Всеукраїнській мережі Харківський обласний гендерний ресурсний центр надає ресурси проекту «Створимо музей про себе», що має на меті створення та розвиток першого та єдиного в Україні гендерного музею – Музею жіночої історії, історії жіночого та гендерного руху як осередку гендерної освіти та інформування.

Використання у процесі професійної підготовки студентської молоді інтерактивних експозицій, візуалізація інформації, наочність, використання сучасних технологій, оригінальні експонати, а також віртуальна версія музею, доступна на www.gendermuseum.com дозволяють створити сприятливі умови для адекватного сприйняття молоддю широкого спектру інформації з гендерної проблематики.

У 2013 р. у партнерстві із Фондом імені Фрідріха Еберта, представництво в Україні заплановано проведення низки інформаційно-освітніх заходів щодо розбудови Всеукраїнської мережі та впровадженню гендерних підходів в систему вищої освіти. Також заплановано проведення опитування щодо результатів впровадження гендерного компоненту у навчально-виховний процес ВНЗ-членів Всеукраїнської мережі. За попередньою оцін-

кою співробітниць центрів, робота в даному напрямку сприяє підвищенню гендерної чутливості студентської молоді, гендерній компетенції викладацького складу, і через це – розбудові в Україні гендерно-чутливих ВНЗ, що безумовно приведе до позитивних якісних змін у суспільстві.

Список літератури: 1. Закон України №2866-15 «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2866-15>. 2. Гендер і ми: інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч. – метод. посібник для шкільної та студ. молоді. – К.: МГО «Школа рівних можливостей», 2009. – 160 с. 3. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій Ч. I – К., 2011. – 328 с. 4. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій Ч. II – К., 2011. – 260 с. 5. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій Ч. III – К., 2011. – 282 с. 6. Основи теорії гендеру. – К.: Видавництво «К.І.С.», 2004. – 536 с.